

ЕКСПОРТ АГРОПРОДУКЦІЇ ЗА ВИДАМИ ТРАНСПОРТУ

EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS BY TYPES OF TRANSPORT

Яценко О.М.

кандидат економічних наук,
менеджер з фінансового контролю,
ТОВ «Вілле форте Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0388-728X>

Iatsenko Oleksandr
LLC "Ville Forte Ukraine"

В умовах воєнного стану важливість експорту агропродукції зростає, оскільки Україна залишається аграрною країною та гарантує продовольчу безпеку світу. У статті було використано сукупність таких методів наукового пізнання, а саме логічний, описовий, системно-структурний. Було проведено сутнісно-понятійний аналіз терміну «логістика» на основі підходів до розгляду даного поняття на макро- і мікро- рівнях. Сформовано визначення поняття «агрологістика», що враховує специфіку агропромислового комплексу. Окреслено експорт агропродукції за видами транспорту з аналізом чинників та умов вибору морського, залізничного чи автомобільного транспорту. Описано умови міжнародної торгівлі за Інкотермс. Оцінено поточний стан експорту агропродукції за видами транспорту в Україні. Сформовано основні завдання, що стоять перед агропідприємствами для покращення стану агрологістики та поживлення експорту. Зроблено висновок про можливості та загрози для подальшого розвитку агробізнесу в Україні.

Ключові слова: агробізнес, логістика, агрологістика, суб'єкт агропідприємництва, агропродукція, збут, експорт, транспорт, транспортне забезпечення, агротрейдинг.

In the conditions of martial law, the importance of export of agricultural products is increasing, as Ukraine remains an agrarian country and guarantees the food security of the world. Therefore, the research of various aspects of agribusiness remains relevant. The article used a set of different methods of scientific knowledge, namely logical, descriptive, system-structural and others. An essential-conceptual analysis of the term "logistics" was carried out based on approaches to considering this concept at the macro- and micro-levels. The expediency of using a general approach to the definition of the term "logistics" is substantiated, as it covers a wider range of content. The significant role of innovations, technologies and information flows for improving the quality of logistics systems is noted. The definition of the term "agrolistics" has been formed, which takes into account the specifics of the agro-industrial complex. One of the special characteristics of logistics in agriculture, unlike other industries, is that the efficiency of logistics systems of agribusiness entities depends on the degree of continuity of management, organization and flow control processes and the level of digitization of these processes, as well as on the development of logistics infrastructure. The export of agricultural products by means of transport is outlined, with an analysis of the factors and conditions for choosing sea, rail or road transport. The conditions of international trade according to Incoterms are described. Detailed requirements and rules based on EXW (Ex Works), CPT (Freight/Carriage Paid Before), FCA (Free Carrier), DDU (Delivery Duty Free), DAF (Delivery to Border), FOB (Free on Board) and they are distributed by types of transport. The current state of export of agricultural products by types of transport in Ukraine is assessed, the important role of sea transport in agribusiness is determined. The main tasks facing agro-enterprises to improve the state of agro-logistics and boost exports have been formulated. Transport costs make up the largest share of export costs, therefore, the establishment of agro-logistics policy, the search for new strategies and solutions can give an impetus to the development of agricultural business entities of Ukraine. A conclusion was made about opportunities and threats for the further development of agribusiness in Ukraine.

Keywords: agribusiness, logistics, agrolistics, subject of agribusiness, agricultural production, sales, export, transport, transport support, agrotading.

Постановка проблеми. Сільське господарство є одним з основних галузей економіки України. Розвитку вітчизняного агробізнесу сприяє багато факторів, основні з яких вдале географічне розташування країни, сприятливі кліматичні умови, багаті природні ресурси, наявність фахівців високої кваліфікації, відкритість до інновацій та технологічних експериментів. Інвестиційна привабливість агробізнесу України досить конкурентоспроможна відносно інших країн завдяки дешевій робочій силі та невисокій орендній платі за користування сільськогосподарськими угіддями.

Щодо економічних показників за даними Державної служби статистики України в останні роки, то в довоєнний період частка ВВП аграрного сектору була найвищою серед інших галузей України і становила у 2021 році 10 %, а приріст виробництва в агропромисловому комплексі був 14,4 %. На експорт агропродовольчої продукції припадало 41 %, що становило найбільшу частку загального експорту України. Це означає, що продуктами аграрного сектору харчувалося близько 400 млн. осіб у світі, що свідчить про наявність досить високого попиту на сільськогосподарську продукцію України на міжнародному ринку.

Внаслідок військових дій росії проти України агробізнес, як і більшість суб'єктів підприємництва, зазнав суттєвих втрат. Кількість підприємств сільськогосподарської галузі, що зазнали збитків на кінець 2022 року становило 2653 одиниці, а загальна посівна площа скоротилася на 20 %. Ці та інші негативні фактори стали каталізатором зупинки зростання економічних показників вітчизняного агропромислового комплексу, проте потенціалу сільське господарство не втратило. Високий попит на агропродукцію у світі зберігається, тому варто шукати нові шляхи та методи розвитку сільського господарства всупереч складним викликам сьогодення та масштабувати експортні можливості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агробізнес становить великий теоретико-методичний та практичний інтерес у науковців України та світу. Наукові пошуки Дж. Девіса, Р. Голдберга [1], Д. Зільбермана, Г. Карлсона, [2], Г. Сайкса [3], Г. Малоргіо, Ф. Марангона [4], Ф. Хаєка, Дж. Сакса, Р. Кантільона, А. Хоскінга, Ж-Б Сея, О. Гончаренко [5], Л. Бойка, Л. Васа, М. Садикова, А. Даниленка, О. Шпичак, О. Садовника [6], Б. Пасхавера, О. Яценко [7], А. Кучер [8], Ю. Данька, О. Шарко [9], М. Маліка, М. Кифяка, В. Чабана, О. Старікова, Л. Іскренка, Т. Дудара, І. Репіної, О. Ульямченка, Г. Андрусенко, Н. Чорної, О. Варченка, М. Теплюк [10], Б. Язлюка, В. Токара, Г. Мостової, В. Федоряка, О. Біттера, П. Саблука, Ю. Губені, М. Васарі та ін. є надважливими для формування базових основ агробізнесу, які можуть бути використаними для подальших пошуків шляхів підвищення

ефективності сільськогосподарської галузі. Одним з актуальних напрямів розвитку аграрної промисловості України залишається експорт сільськогосподарської продукції. У дослідженнях таких вчених як Б. Базилюк, С. Кваша, А. Гальчинський, Б. Супіханова, О. Корнієвський, К. Наконечна, О. Ковінько, О. Лисак, Д. Шеремет [11], О. Брітченко, В. Коваль, І. Савенко [12], Н. Карасьова, О. Шубраська, С. Майстро, В. Геєць, Н. Вдовенко, Н. Резнік [13], С. Надвиничний, К. Данюк, В. Шумейко, В. Пугачов, Ю. Лупенко, Л. Киш, О. Радченко, А. Ключник, І. Клімова, Л. Бабенко [14], Ю. Іщук, А. Брикульська, І. Чирак, М. Сьомич, Л. Нейкова, І. Круценко, Ю. Фіщук, Є. Гаврюшина, Б. Горбаньов, К. Вакар та ін. багатоаспектно проаналізовано проблематику експорту агропродукції: сучасний стан, структуру та основні напрями, ринки збуту, логістику, потенціал та майбутні перспективи розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Економічна вигода від експорту є беззаперечною, що доведено у наукових працях численних авторів. Проте сучасність потребує постійного пошуку шляхів реалізації наявного експортного потенціалу України, що поглиблюється сучасними турбулентними умовами зовнішнього середовища. Є потреба постійного моніторингу стану та майбутніх мінливих трендів сільськогосподарського ринку та деталізоване вивчення окремих проблемних питань щодо способів налагодження експорту сільськогосподарської продукції України з метою розвитку агробізнесу всупереч негативним викликам сьогодення. Недостатньо вивченими залишаються питання щодо пошуку альтернативних ринків збуту, покращення державного регулювання експорту та інших сфер агробізнесу, популяризації агропродукції України на світовому сільськогосподарському ринку, розвиток логістичного забезпечення та ін.

Постановка завдання. Основними завданням статті є розкриття змістовного наповнення поняття «агрологістика», аналіз експорту агропродукції за видами транспорту, огляд основних змін експорту агропродукції в останні роки та обґрунтування пропозицій щодо покращення в майбутній перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд інформаційних джерел дає змогу сформулювати визначення поняття «логістика» як науки, сферою інтересів якої є процеси управління матеріальними, інформаційними та іншими потоками з метою задоволення різноманітних потреб суспільства.

Деталізуючи, науковці вкладають в розуміння терміну «логістика» в економічній площині системне бачення, адже це механізм, котрий забезпечує і обслуговує різноманітні бізнес-процеси, важливі для існування, збереження та масштабування результативності діяльності суб'єктів підприємництва. Наявний потенціал логістичних систем у компанії є частково визначальними

у плануванні завантаження обладнання та устаткування, збереженні продуктів незавершеного виробництва та їх переміщення у складські приміщення, у визначенні кількісних параметрів запуску деталей, навіть в оцінці розмірів виробничої потужності. Тобто сутність «логістики» зосереджено на її розумінні у векторі забезпечення внутрішньої діяльності суб'єктів підприємства.

Логістика є важливою не лише для фізичного існування компанії. Розширюючи трактування терміну «логістика», є його тлумачення як однієї зі сфер діяльності підприємств, що забезпечує та обслуговує організацію, планування та контроль процесів переміщення та транспортування готової продукції, її реалізація, доставка до клієнтів (партнерів та споживачів) підприємством, від виробника до партнерів та споживачів. У даному аспекті сутнісне наповнення терміну «логістика» базується на його розумінні у векторі зовнішньої діяльності суб'єктів підприємства [12].

Дані підходи значно обмежують глибину змістовного наповнення поняття «логістика». Трактуючи даний термін, варто враховувати важливість логістики як для макро, так і для мікро рівнів. Серед науковців розвинених країн зустрічається переважно тлумачення логістичної системи суб'єктів підприємства як механізму, що реалізується на підприємстві внаслідок вибору найраціональніших з погляду витрат рішень та становить собою набір процесів планування, реалізації і контролю щодо транспортування, зберігання сировини та комплектуючих, напівфабрикатів незавершеного виробництва і готової продукції від виробника до клієнта (партнера чи споживача). На наш погляд, саме такий підхід описує сутнісне забарвлення у загальному контексті. Також логістику в цифрову епоху неможливо уявити без інновацій, технологій та діджиталізації. Тому додаткового яскравого забарвлення даному визначенню додасть теза про відповідними інформаційні потоки, адже вони є важливою частиною логістичної системи. Варто відмітити, що інформація як надходить ззовні, так і є внутрішньою похідною.

Вивчаючи погляди численних науковців, стає помітною різниця у розумінні «логістики» залежно від сектору економіки, адже кожна галузь є унікальною та має свої специфічні потреби та проблеми, які і є об'єктами вирішення логістичної науки. Агробізнес загалом є особливим сектором економіки, тому пропонуємо адаптувати термін відповідно до потреб сільського господарства та вживати поняття «агрологістика».

Дане поняття є відносно новим у науковій літературі. Все більше теоретиків та практиків під час опису логістичних систем чи в агробізнесі користується саме поняттям «агрологістика». Агрологістику описують також як новий прикладний напрямок науки логістики, що вивчає

основні положення і методи логістичної концепції у сфері сільського господарства. Ми вважаємо, що агрологістика – це системний механізм суб'єктів підприємства, котрий об'єднує усі процеси, котрі відбуваються в середовищі агробізнесу, а саме виробництво, зберігання, транспортування, переробку та розподіл результатів сільськогосподарської діяльності. Метою агрологістики є якнайкраще задоволення потреб усіх клієнтів (партнерів і споживачів) та зацікавлених сторін, а також мінімізацію кошторису витрат і раціоналізацію транспортних рішень у сфері агробізнесу.

Ефективність логістичних систем суб'єктів агропідприємства залежить від ступеню неперервності протікання процесів управління, організації та контролю за потоками і ступеню цифровізації даних процесів, а також від розвиненості логістичної інфраструктури. Особливе значення успішності діяльності логістичних систем належить транспортному забезпеченню [15].

Агрологістика України забезпечує організацію збутової діяльності такими видами транспорту, як автомобільний, залізничний та морський. Обраний вид транспорту залежить від якісних та кількісних характеристик агропродукту, обсягу партії, закладеного кошторису витрат на збут, договірних термінів та відстані від партнерів чи споживачів (локальні, регіональні, загальнодержавні, міжнародні перевезення).

Специфіка українського агробізнесу визначає основні види агропродукції, які підлягають дальньому перевезенню, якими є олійне насіння та зерно. Дані види агропродукції переважно транспортуються власними силами суб'єктів підприємства, якщо збут є локальним, регіональним або загальнодержавним. Для міжнародних перевезень суб'єкти агропідприємства користуються послугами експедиційних компаній. Для середніх і великих підприємств, котрі реалізують великі обсяги агропродукції, вигідніше укласти договори з партнерами, котрі в подальшому експортують її в інші країни. Логістика в такому разі є локальною чи регіональною, тобто недорогою для компанії, а прибуток стабільним. Іноді дистриб'юторські та інші комерційні суб'єкти підприємства самостійно вивозять агропродукцію зі складських приміщень, утворюючи окрему ланку в агробізнесі, а агропідприємства не витрачають фінансові ресурси на збут.

Вибір виду транспорту залежить від обсягів партій агропродукції, оскільки є певні нормативи. Якщо для логістики обрано автомобільний транспорт, то мінімальний обсяг партії зерна має бути кратним 20 тонн. Також є вимоги щодо пакування. Якщо перевезення є локальними, регіональними чи загальнодержавними, використовують автомобільний чи залізничний транспорт. Якщо вибір упав на автомобільний транспорт, тоді агропродукція може транспортуватися насипом, проте якщо перевезення

є міжнародним, в такому разі зерно укладається у біг беги місткістю 1 тонну кожен або у мішечки – 20-25 кілограм. Якщо обрано було залізничний транспорт, то мінімальний обсяг партії зерна має бути кратним 60 тонн. У вагони зерно насипають зі спеціальних складів, тому транспортування відбувається насипом [16].

У довоєнний період набули розвитку морські порти Чорного та Азовського морів, спостерігалось нарощення припортових елеваторів, оскільки цього вимагало поступове збільшення обсягів експорту. Зараз міжнародна агрологістика (країни Африки та Азії) відбувається завдяки наявній потужності морських портів Чорного моря. До морських елеваторів із регіонів України агропродукцію доставляють залізницею та автомобілями із її наступним перевантаженням на спеціальні судна. Якщо партія зерна за обсягами є незначною, в такому разі замість суден використовують контейнери місткістю 18-25 тон. Їх завантажують на місці виробництва або придбання агропродукції, пломбують та доставляють у порти. Міжнародні перевезення у країни Європи відбуваються залізницею та, переважно, автомобільним транспортом.

Тенденції на ринку агропродукції змінюються, що торкнулося також і обсягів зерна у напрямку збільшення. Сьогодні зовнішні клієнти розглядають купівлю понад 500 тон одразу. Це торкнулося таких видів, як пшениця, кукурудза і ячмінь. Звісно така тенденція є більш вигідною для середніх і великих суб'єктів агропідприємства, оскільки менші компанії не здатні забезпечити такі обсяги. Тому сьогодні і зростає кількість комерційних суб'єктів підприємства, котрі скуповують незначні обсяги зерна. Такі агротрейдингові суб'єкти підприємства є важливими на ринку сільськогосподарської продукції, оскільки забезпечують стабільний експорт та перешкоджають можливій збитковості малих і середніх суб'єктів підприємства. Іноді невеликі підприємства кооперуються для вирішення проблем з обсягами партій або для дешевшої агрологістики. Агротрейдинг є більш корисним для зростання економіки України, оскільки поєднують міжнародну торгівлю та експорт в аграрній галузі.

Міжнародна торгівля відбувається за загальними правилами. Інкотермс, де визначаються і умови та вимоги до міжнародного транспортування агропродукції.

Для договорів з внутрішніми партнерами керуються поставками за базисом EXW (франко-завод). За умовами даного базису агропродукція від виробника переходить до покупця без переміщень, тобто фактично змінюється лише власник. Право на організацію логістики та витрати на транспортування належать покупцеві. Рідше керуються базисом CPT (фрахт/перевезення оплачені до), за правилами якого транспортні витрати сплачує продавець.

За зовнішніми договорами та транспортуванням автомобілем переважно керуються базисом FCA (вільний перевізник), за правилами якого підготовкою агропродукції та документальним оформленням займається продавець. За базисом DDU (постачання без сплати мита) витрати на транспортування агропродукції до місця призначення сплачує продавець.

Міжнародна торгівля та транспортування залізницею здійснюється за правилами базису DAF (постачання до кордону), за правилами якого продавець компенсує витрати до митного кордону. Міжнародна торгівля та морське транспортування використовує базис FOB (франко-борт), за правилами якого продавець компенсує транспортні витрати до судна.

Вибір суб'єктами агропідприємства видів транспорту при експортуванні залежить не лише від перелічених факторів, а й від базису, оскільки додаткові витрати прямолінійно впливають на кінцеву ціну агропродукції.

Починаючи з 2022 року експортний потенціал України почав зменшуватися внаслідок військових дій росії на території країни. Україна є гарантом світової продовольчої безпеки, яку держава-агресор піддала загрози. Підірвавши експортний потенціал та зменшивши досягнення агрологістики, суб'єкти агропідприємства переорієнтовуються на альтернативи, опираючись на підтримку країн Європи.

Інформація, що була надана Міністерством аграрної політики та продовольства України на початку повномасштабного вторгнення чітко, продемонструвала зміну експортних тенденцій [17]. Згідно наданих даних на кінець травня 2022 року нашою державою було відвантажено на експорт усіма видами транспорту більше 1,743 млн тонн зернових, олійних та продуктів переробки. Спостерігалася переорієнтація видів транспорту, що був задіяний на експорт відносно попередніх періодів. Водним транспортом (річкові порти та паромні переправи) було експортовано 798,8 тис. тонн та 22,1 тис. тонн, що свідчить про те, що річкові порти України стають основними експортними воротами. Залізничний транспорт залишається актуальним (було відвантажено 709,6 тис. тонн зерна, олійних та продуктів переробки). Якщо 75 % пшениці, 50 % сої, 59 % соняшнику та 57 % ячменю було експортовано за допомогою річкових портів, то 53 % від фактично відвантажених обсягів кукурудзи та 56 % соєвої олії було експортовано залізничним транспортом. Експорт соняшникової олії відбувався протягом травня майже рівномірно усіма видами транспорту – 32 % автомобільним, 28 % залізничним та 35 % річковим (рис. 1).

Дані Мінагрополітики свідчать про наявність потенціалу в Україні у сфері агрологістики, хоча є і доволі багато проблем, котрі необхідно вирішувати. За даними Logistics performance index (індекс ефективності логістики), Україна посіла

80ту позицію зі 160ти у 2022 році. Дослідження проводилося Світовим Банком та було враховано такі критерії як прозорість торговельних процесів, оперативність митних процедур, наявність логістичної інфраструктури, ступінь диверсифікації експорту, здатність залучати прямі інвестиції та ін. Головними проблемами агрологістики на сьогодні згідно даного дослідження є те, що не до кінця сформованим є роль логістичного менеджменту в здійсненні агрологістичних процесів, параметри швидкості та оперативності, високі показники зношеності окремих видів транспорту, податкові тарифи та ін.

На використання різних видів транспорту в агрологістиці загалом вплинули сучасні тренди в експорті країни, що з'явилися з 2022 року, зокрема блокування авіаперевезень та морської торгівлі, за винятком «Зернової ініціативи», що була укладена з ООН і Туреччиною та дала змогу розблокувати морські порти «Одеса», «Чорноморськ», «Південний». Тому в лідерах залишається морський транспорт. У 2022 році ним було перевезено 53,86 млн тонн зерна. Вагоме місце посідає залізничний транспорт, яким було перевезено 33,73 млн тонн зерна у 2022 році. Автомобільним транспортом було перевезено лише 12 млн тонн у 2022 році (рис. 2). Також було підписано угоду про лібералізацію вантажних автомобільних перевезень з ЄС, поживавився розвиток прикордонної інфраструктури, до прикладу збільшилася пропускна спроможність існуючих автомобільних та залізничних пунктів пропуску і спостерігається відкриття нових, збільшується нарощування вантажоперевалки у портах Дунайського портового кластеру.

Чимало експертів зарубіжних країн вважають, що наявність поточних результатів в аграрному комплексі України, відносна стабілізація агробізнесу, зважаючи на негативні сучасні загрози та виклики, є вражаючими. У 2023 році, як і в попередньому, було зібрано урожай, в тому числі на територіях, які знаходяться в катастрофічній близькості до фронтних зон (понад 67 млн тонн) та ще й в рекордно великих показниках. Україна залишається одним з гарантів забезпечення продовольчої безпеки. Проте є значні проблеми, наприклад, скорочення посівної площі, забруднення сільськогосподарських угідь, спори в договорах з сусідніми державами на транзитні коридори [18].

Щоб попередити і оминати ймовірні ризики варто на державному рівні провести низку заходів: забезпечити умов для проведення польових робіт вчасно, допомогти в отриманні суб'єктами агропідприємництва необхідних матеріально-сировинних ресурсів, сприяти відновленню тваринництва та відбудові тваринницьких комплексів, продовжувати дію зернової ініціативи, намагатися збільшити терміну її реалізації до припинення дії воєнного стану, адаптувати

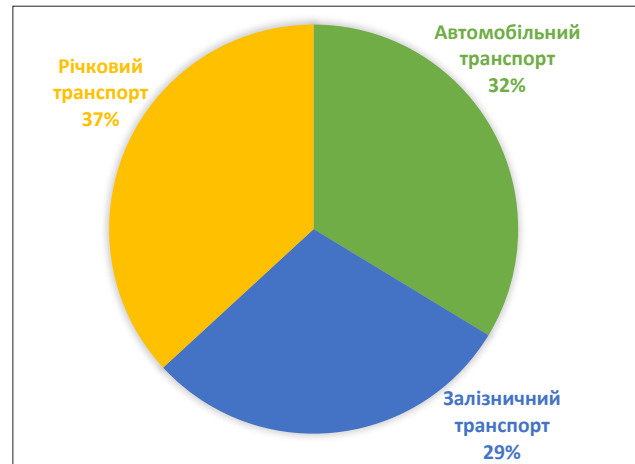

Рис. 1. Експорт соняшникової олії різними видами транспорту за травень 2022 року

Джерело: [18]

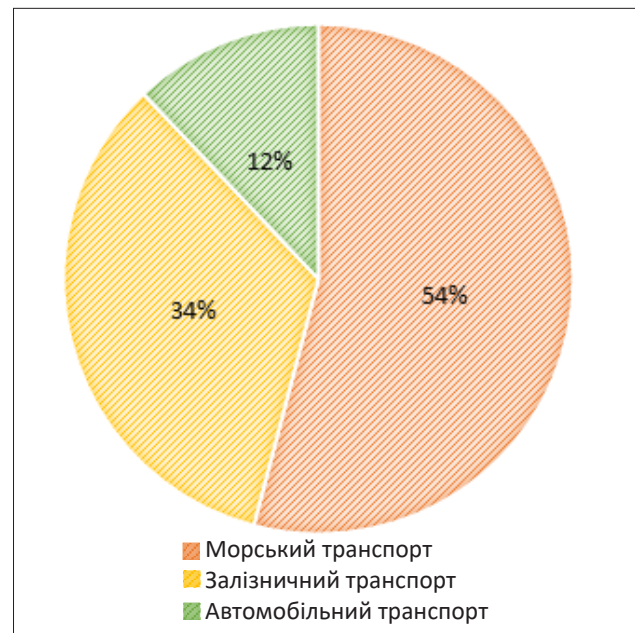

Рис. 2. Експорт зерна різними видами транспорту за 2022 рік

Джерело: [18]

аграрну політику України до відповідних положень спільної аграрної політики ЄС.

Висновки. Україна залишається однією з провідних аграрних країн світу, про що свідчить значний потенціал для експорту сільськогосподарської продукції навіть в умовах війни. Важливість експорту агропродукції сільськогосподарського комплексу України оцінюється так високо тому, що він є базовим джерелом доходів для України, покращує інвестиційну привабливість економіки України, опосередковано створює нові робочі місця та покращує загальний рівень добробуту загальної частки населення.

Завдяки активній участі в торгівлі з зарубіжними партнерами суб'єкти агропідприємництва більше дбають про якість продукції, змінюють стратегію розвитку своїх компаній.

Зростання експорту неможливе без розвитку агрологістики. Оцінювання стану та структури логістики в сільському господарстві свідчить про

наявний потенціал. Поряд з цим є і певні проблеми, які потребують вирішення. Найбільшу частку витрат експорту становлять транспортні витрати, тому налагодження політики агрологістики, пошук нових стратегій та рішень мають змогу дати поштовх для розвитку аграрних суб'єктів підприємництва України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Davis J.H. and Goldberg P.A. A concept of agribusiness. Boston. Mass. : Harvard Univ, 1957. (дата звернення: 10.04.2024).
2. Carlson G., Zilberman D., Miranowski J. Agricultural and environmental Resource Economics. New York; Oxford : Oxford University Press, 1993. P. 441–491 (дата звернення: 10.04.2024).
3. Sykes G. Poultry A. Modern Agribusiness. London: Crosby Lockwood and Son, 1963. (дата звернення: 12.04.2024).
4. Malorgio G., Marangon F. Agricultural business economics: the challenge of sustainability. *Agricultural Economics*. 2021. No. 9 (6). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40100-021-00179-3> (дата звернення: 12.04.2024).
5. Гончаренко О., Ненахова М., Бокоч О., Владіміров І. Інноваційні тренди розвитку суб'єктів агропромислового виробництва. *Food Industry Economics*. 2023. No. 15 (2). DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i2.2676> (дата звернення: 13.04.2024).
6. Садовник О.В. Агротрейдинг як невід'ємна складова розвитку економіки підприємств агробізнесу. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e98c4f21-5adb-4935-8995-025294314992/content> (дата звернення: 13.04.2024).
7. Bazaluk O., Yatsenko O., Zakharchuk O., Ovcharenko A., Khrystenko O., Nitsenko V. Dynamic Development of the Global Organic Food Market and Opportunities for Ukraine. *Sustainability*. 2020. No. 12 (17). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12176963> (дата звернення: 15.04.2024).
8. Kucher A., Hrechko A. Assessment and analysis of regional features of resource-saving land use for sustainable management. *Scientific Papers. Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2021. No. 21 (1). P. 431–441. (дата звернення: 15.04.2024).
9. Chikov I., Radko V., Marshalok M., Tepluk M., Petrenko O., Sharko I., Sitkovska A. Economic development of agricultural food enterprises on an innovative basis. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. No. 1 (42). P. 98–106. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.1.42.2022.3672> (дата звернення: 16.04.2024).
10. Науменко В., Глинянський С., Теплюк М. Технологічне оснащення підприємства, як один з найважливіших факторів виготовлення продукції. *Економіка підприємства: теорія і практика* : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12-13 жовтня 2022 р. Київ: КНЕУ, 2022. С. 424–428. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/361fb17d-b6d4-4269-8003-8299a73f3d10/content> (дата звернення: 16.04.2024).
11. Шеремет Д.С. Сучасні інструменти логістики в агрономії. 2020. URL: <http://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/4203/%20475%20-%20%20.pdf?sequence=1#page=501> (дата звернення: 16.04.2024).
12. Савенко І.І., Седіков Д.В. Логістичний менеджмент, як інструмент оптимізації логістичних витрат. 2020. URL: <https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/download/1815/2004> (дата звернення: 19.04.2024).
13. Резнік Н.П., Власюк В.В. Сучасні особливості аграрної логістики. 2021. URL <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/24988> (дата звернення: 19.04.2024).
14. Бабенко Л., Коновалова О. Система логістичного забезпечення ринку сільськогосподарської продукції України. 2022. URL: <http://surl.li/toxiu> (дата звернення: 22.04.2024).
15. Мальцев О., Сучасні виклики логістичного забезпечення аграрного сектору. 2024. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/50702/1/conf-14-15-03-24-mater-120-121.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).
16. Рябчун А.М. Формування транспортно-логістичних кластерів на ринку логістичних послуг. 2023. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/62570> (дата звернення: 23.04.2024).
17. Стан експорту агропродукції різними видами транспорту. 2024. URL: <https://gazeta-fp.com.ua/news/stan-eksportu-agroproduksiji-riznimi-vidami-transportu> (дата звернення: 23.04.2024).
18. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2024).
19. Дяченко О., Галицький О., Хиленко Ю. Експортний потенціал аграрної галузі України в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://www.ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/33/30> (дата звернення: 24.04.2024).
20. Snytyyna H.A., Zubkov S.O. Theoretical Aspects of the Food Sphere Enterprises Functioning on the Basis of Sustainable Development. *Business Inform*. 2020. No. 3. P. 208–216. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-208-216> (дата звернення: 25.04.2024).
21. European Training Foundation. Inclusive skills for innovative enterprise development in the agri-business sector. Full Report. 2021. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/202111/innovative_enterprise_development_agri-business.pdf (дата звернення: 25.04.2024).
22. TOP-5 найбільш інновативних агрокомпаній України. 2020. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-najbils-innovatsijnih-agrokompanij-ukraini>. (дата звернення: 25.04.2024).

REFERENCES:

1. Davis J. H. and Goldberg P. A. (1957) A concept of agribusiness. Boston. Mass.: Harvard Univ. (accessed April 10, 2024).
2. Carlson G., Zilberman D., Miranowski J. (1993) Agricultural and environmental Resource Economics. New York; Oxford: Oxford University Press, pp. 441–491. (accessed April 10, 2024).
3. Sykes G., Poultry A. (1963) Modern Agribusiness. London: Crosby Lockwood and Son. (accessed April 12, 2024).
4. Malorgio G., Marangon F. (2021) Agricultural business economics: the challenge of sustainability. *Agricultural Economics*, no. 9 (6). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40100-021-00179-3> (accessed April 12, 2024).
5. Goncharenko O., Nenakhova M., Bokoch O., Vladimirov I. (2023) Innovative trends in the development of subjects of agro-industrial production. *Food Industry Economics*, no. 15 (2). DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i2.2676> (accessed April 13, 2024).
6. Sadovnyk O. V. Agrot trading as an integral component of the economic development of agribusiness enterprises. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e98c4f21-5adb-4935-8995-025294314992/content> (accessed April 13, 2024).
7. Bazaluk O., Yatsenko O., Zakharchuk O., Ovcharenko A., Khrystenko O., Nitsenko V. (2020) Dynamic Development of the Global Organic Food Market and Opportunities for Ukraine. *Sustainability*, no. 12 (17). DOI: <https://doi.org/10.3390/su12176963> (accessed April 15, 2024).
8. Kucher A., Hrechko A. (2021) Assessment and analysis of regional features of resource-saving land use for sustainable management. *Scientific Papers. Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, no. 21 (1), pp. 431–441. (accessed April 15, 2024).
9. Chikov I., Radko V., Marshalok M., Tepluk M., Petrenko O., Sharko I., Sitkovska A. (2022) Economic development of agricultural food enterprises on an innovative basis. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 1 (42), pp. 98–106. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcactp.1.42.2022.3672> (accessed April 16, 2024).
10. Naumenko V., Glinyanskyi S., Teplyuk M. (October 12-13, 2022) Technological equipment of the enterprise as one of the most important factors of production. *Enterprise economics: theory and practice* : coll. materials of the 1st International science and practice conference. Kyiv: KNEU, pp. 424–428. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/361fb17d-b6d4-4269-8003-8299a73f3d10/content> (accessed April 16, 2024).
11. Sheremet D. S. (2020) Modern tools of logistics in agronomy. Available at: <http://dSPACE.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/4203/%20475%20-%20%20.pdf?sequence=1#page=501> (accessed April 16, 2024).
12. Savenko I. I., Sedikov D. V. (2020) Logistics management as a tool for optimizing logistics costs. Available at: <https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/download/1815/2004> (accessed April 19, 2024).
13. Reznik N. P., Vlasyuk V. V. (2021) Modern features of agrarian logistics. Available at: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/24988> (accessed April 19, 2024).
14. Babenko L., Konovalova O. (2022) The system of logistic support of the market of agricultural products of Ukraine. Available at: <http://surl.li/toxiu> (accessed April 22, 2024).
15. Maltsev O. (2024) Modern challenges of logistical support of the agricultural sector. Available at: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/50702/1/conf-14-15-03-24-mater-120-121.pdf> (accessed April 23, 2024).
16. Ryabchun A. M. (2023) Formation of transport and logistics clusters in the market of logistics services. Available at: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/62570> (accessed April 23, 2024).
17. The state of export of agricultural products by various modes of transport. (2024). Available at: <https://gazeta-fp.com.ua/news/stan-eksportu-agroproduktisiji-riznimi-vidami-transportu> (accessed April 23, 2024).
18. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 23, 2024).
19. Dyachenko O., Halytskyi O., Khylenko Yu. (2022) Export potential of the agrarian industry of Ukraine in the conditions of martial law. Available at: <https://www.ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/33/30> (accessed April 24, 2024).
20. Synytsyna H. A., Zubkov S. O. (2020) Theoretical Aspects of the Food Sphere Enterprises Functioning on the Basis of Sustainable Development. *Business Inform*, no. 3, pp. 208–216. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-208-216> (accessed April 25, 2024).
21. European Training Foundation. Inclusive skills for innovative enterprise development in the agri-business sector. Full Report. (2021). Available at: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/202111/innovative_enterprise_development_agri-business.pdf (accessed April 25, 2024).
22. TOP-5 naibilsh innovatsiinykh ahrokompanii Ukrainy. (2020). Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-najbils-innovacijnih-agrokompanij-ukraini> (accessed April 25, 2024).